

GUMANITAR –IJTIMOIY FANLAR**PROFESSIONAL TA'LIM O'QITUVCHILARINI TAYYORLASHNING
HOZIRGI HOLATI VA UNI TAKOMILLASHTIRISH ZARURIYATI****Axadova Gulnoza Said qizi**

Jizzax Politehnika instituti tayanch doktoranti

axadovagulnoza7257@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada professional ta'lim o'qituvchilarini tayyorlashning bugungi holati va uni takomillashtirish haqida fikr yuritilgan. Professional ta'lim o'qituvchilarini tayyorlash va qayta tayyorlashda hamda o'qituvchilarning pedagogik faoliyat olib borish jarayonida ularning kasbiy kompetentligi naqadar katta ahamiyat kasb etishi va kasbiy kompetentlikning sifatleri ochib berilgan.

Kalit so'zlar: kompetensiya, kasbiy kompetentlik, ijtimoiy kompetentlik, maxsus kompetentlik, psixologik kompetentlik, metodik kompetentlik, informatsion kompetentlik, kreativ kompetentlik, innovatsion kompetentlik, kommunikativ kompetentlik, shaxsiy kompetentlik, texnologik kompetentlik, ekstremal kompetentlik.

Аннотация: В данной статье рассматривается современное состояние подготовки учителей профессионального образования и его совершенствование. При подготовке и переподготовке педагогов профессионального образования и в процессе педагогической деятельности учителей раскрывается значение их профессиональной компетентности и качеств профессиональной компетентности.

Ключевые слова: компетенция, профессиональная компетентность, социальная компетентность, специальная компетентность, психологическая компетентность, методологическая компетентность, информационная компетентность, творческая компетентность, инновационная компетентность, коммуникативная компетентность, личностная компетентность, технологическая компетентность, предельная компетентность.

Abstract: This article discusses the current state of professional education teachers training and its improvement. In the training and retraining of teachers of professional education and in the process of pedagogical activity of teachers, the importance of their professional competence and the qualities of professional competence are revealed.

Key words: competence, professional competence, social competence, special competence, psychological competence, methodological competence, informational competence, creative competence, innovative competence, communicative competence,

personal competence, technological competence, extreme competence.

Yangi O'zbekistonda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uni xalqaro standartlarga integratsiyalash, mehnat bozori talabiga mos malakali kadrlar tayyorlash hamda Uchinchi Renessans g'oyasini ro'yobga chiqaradigan yangi avlodni voyaga yetkazish maqsadida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda.

Professional ta'lim tizimida o'quv tarbiyaviy jarayonni takomillashtirish natijasida barkamol, malakali mutaxassislarni tayyorlash, ularni raqobatbardosh, yetuk bo'lib yetishishlarida ta'lim muassasalarida olib boriladigan, amalga oshiriladigan uslubiy ishlar muhim o'ringa egadir. Uslubiy ishlar ta'lim-tarbiya jarayoni bilan shug'ullanadigan har bir o'qituvchi, muhandis-pedagog, rahbar xodimlarning o'z malakalarini oshirishda katta ahamiyat kasb etadi. Chunki kadrlar tayyorlash milliy dasturida ta'kidlangandek, davr talabiga javob beradigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash uchun, avvalambor, ta'lim-tarbiya bilan shug'ullanuvchilarning o'zlari yetuk, yuqori malakali bo'lishlari shart. Bu talabga javob berish uchun har bir o'qituvchi, muhandis-pedagog, rahbar uslubiy ishlar bilan shug'ullanishi va ularda qatnashishi zarur.

O'quv muassasalaridagi muhandis-pedagoglarning faoliyati faqatgina nazariy va amaliy bilimlar berish, ya'ni darslar o'tish bilan cheklanib qolmaslik, ular faoliyatida har bir o'quvchi bilan shaxsiy ishlash, o'z ustida mustaqil ishlash, o'quvchilar guruhi bilan ishlash, o'z fani bo'yicha tashkiliy ishlarni olib borish, kabinet, laboratoriya, o'quv ustaxonalarini tashkil qilish va jihozlash, ota-onalar bilan ishlash, fanlar bo'yicha uslubiy komissiyalar ishida qatnashish va hokozolar bilan bog'liq.¹

Muhandis-pedagoglarning o'quvchilar guruhi bilan ishlash, ularning ishlarini tashkil qilish va ko'zlangan maqsadga erishish uchun o'z ustida har doim tinimsiz ishlashi kerak, buning uchun ular bilimni oshirib va takomillashtirib borish zarur. Chunki oliy bilim dargohida olgan bilimlari yetarli bo'lmay qoladi. Bu o'z ustida ishlashlar, izlanishlar, yaratishlarning asosida uslubiy ishlar yotadi. Shuning uchun ham muhandis-pedagoglardan o'z mustaqil ishlarini tashkillashtirishda, ularni ilmiy asosida tashkil etish lozim.

Ma'lumki, bozor munosabatlariga asoslangan demokratik jamiyatda mavjud u yoki bu ish yoki xizmat o'rnini egallab turgan har bir mutaxassisning tegishli o'ringa qanchalik munosibligi darajasi uning shu ish yoki xizmat egasiga qo'yiladigan turli-tuman talablarga naqadar javob berishligi bilan o'lchanadi. Keyingi yillarda ish yoki xizmat o'rnini bilan shu ish yoki xizmat o'rniga talabgor shaxs o'rtasidagi ana shunday munosiblik darajasini hisoblash asoslarini ishlab chiqish yo'lida jahonning bir qator davlatlarida kasb kompetensiyalarini tadqiq qilish va ana shunday tadqiqotlar natijalarini amalda qo'llashga oid bir qancha konsepsiyalar vujudga keldi.

“Kompetensiya” so‘zi tarjimada “layoqatli”, “munosib bo‘lmoq” kabi ma’nolarni anglatuvchi lotincha “competere” so‘zi asosida hosil bo‘lgan. “Kompetensiya” deyilganda, shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi tushuniladi. Kompetensiya lotincha so‘z bo‘lib, o‘zbek tilida “munosib”, “to‘g‘ri keladi” yoki “mos keladi” ma’nolarini anglatadi. O‘z bilim, mahorat va amaliy tajribalarni qo‘llagan holda oddiy va murakkab masalalarni yecha olishga munosib inson deb tushunsa bo‘ladi. Ko‘p hollarda “kasbiy kompetentlik” atamasi qo‘llaniladi. Bu so‘zni kasbiy vazifalarini amalga oshirishda o‘z amaliy tajribalari, bilim va ko‘nikmalarini muvaffaqiyatli qo‘llay olish qobiliyati deb tushunsa bo‘ladi.²

Hozirgi zamon pedagogika fani va bu borada olib borilayotgan ilmiy izlanishlarga nazar tashlasak, turli soha va mutaxassisliklarga, fan va uslublarga, o‘qitish usullari, texnologiyalariga juda ko‘p e’tibor qaratilganligini sezamiz. Ammo ana shu pedagogik usullarni tushunish, ularni amaliy faoliyatda qo‘llash masalasi eng dolzarb muammolardan biriga aylanganligini alohida ta’kidlash maqsadga muvofiqdir.

Shuningdek, o‘qituvchining pedagogik faoliyatidan kelib chiqib, professional ta’lim o‘qituvchilari kasbiy kompetentligi komponentlarining tuzilmasi sifatida quyidagilar ajratiladi:

- dars beradigan fani sohasidagi bilim va ko‘nikmalari;
- psixologik-pedagogik kompetentligi;
- kommunikativ kompetentlik;
- boshqaruv (tashkilotchilik) kompetentligi;
- kreativ kompetentlik.

Kompetent o‘qituvchi dars o‘tadigan fan sohasida ilmiy bilimlarni egallagan bo‘lishi kerak, ammo bu pedagogik ta’limga ega bo‘lmagan o‘qituvchi g‘oyalariga zid ravishda yetarli emas. Kompetent o‘qituvchi - kasbiy usullar va metodikaga (ta’lim texnologiyalari) ega yaxshi uslubchi, u o‘quv materialni kognitiv vazifalar tizimi turida taqdim etishga qodir bo‘lib, o‘rganilayotgan fan mazmuni talabalarning o‘zlashtirishiga qaratilgan. O‘qitilayotgan fan va uni o‘qitish metodikasi sohasidagi bilimlardan tashqari, qaysi fanni o‘qitishidan qat’iy nazar, o‘quv-tarbiya va shaxs psixologiyasida, hamda pedagogikada kompetent bo‘lishi kerak. Professional ta’lim o‘qituvchisining psixologik kompetentligi yuqorida aytilganlarga qo‘shimcha tarzda quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

- talabalikning psixologik xususiyatlari;
- talabalarning o‘quv-kognitiv faoliyat psixologiyasi;
- o‘qituvchining pedagogik faoliyat psixologiyasi;
- pedagogik mulokat psixologiyasi;
- psixodiagnostika asoslari.³

O'qituvchining pedagogik kompetentligini bilim, ko'nikma, malakalar va pedagogik hamda talabalarni o'qitish va tarbiyalash vazifalarini bajarish uchun zarur ilmiy-tadqiqot qobiliyatlari majmui tashkil qiladi. U professional ta'lim davlat ta'lim standartlarini; professional ta'lim maqsadi va mazmuni; professional ta'lim mazmuni tuzilishining tamoyillarini; ta'lim va tarbiya jarayonlari qonuniyatlari va mohiyatini; talabalarni o'qitish va tarbiyalash usullari hamda tashkil qilish shakllarini; zamonaviy pedagogik texnologiyalarni bilishi shart. Bundan tashqari professional ta'lim o'qituvchi va muhandis-pedagoglari quyidagilarga qobiliyatli bo'lishi kerak: mustaqil tarzda o'quv materialini tanlash va uning sezilarli hajmini talabalarga qisqa muddatda yetkazib berish, talabalarining o'zlashtirishini ta'minlash maqsadida maqbul texnologiyalarni tanlash; ta'limning faol va interfaol metodlaridan foydalanib, mashg'ulotni to'g'ri rejalashtirish hamda tashkil qilish, ijodiy bilim va o'z bilimlarini o'zlashtirish, talabalarda ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayonlarini ta'minlash; talabalarda mustaqil o'quv-kognitiv faoliyatga motivatsiyani shakllantirish; o'z bilimlari bilan tajriba almashish, o'z ustida tinmay ishlash va yangi bilimlarni izlash va boshqalar.

Kasbiy kompetentlik mutaxassis tomonidan alohida bilim, malakalarning egallanishini emas, balki har bir mustaqil yo'nalish bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Shuningdek, kompetensiya mutaxassislik bilimlarini doimo boyitib borishni, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim ijtimoiy talablarni anglay olishni, yangi ma'lumotlarni izlab topish, ularni qayta ishlash va o'z faoliyatida qo'llay bilishni taqozo etadi. Quyida kasbiy kompetentlik negizida aks etuvchi sifatlarning mohiyati qisqacha yoritiladi.

1. **Ijtimoiy kompetentlik** – ijtimoiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, kasbiy faoliyatda subyektlar bilan muloqotga kirisha olish.

2. **Maxsus kompetentlik** – kasbiy-pedagogik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-pedagogik vazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalarini real baholash va bilim, ko'nikma va malakalarni izchil rivojlantirib borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmunni ifodalaydi:

✦ **psixologik kompetentlik** – pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish;

✦ **metodik kompetentlik** – pedagogik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat shakllarini to'g'ri belgilash, metod va

vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash;

✦ **informatsion kompetentlik** – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish;

✦ **kreativ kompetentlik** – pedagogik faoliyatga tanqidiy, ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish;

✦ **innovatsion kompetentlik** – pedagogik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga samarali tatbiq etish;

✦ **kommunikativkompetentlik** – ta'lim jarayonining barcha ishtirokchilari, jumladan, talabalar bilan samimiy muloqotda bo'lish, ularni tinglay bilish, ularga ijobiy ta'sir ko'rsata olish.

3. Shaxsiy kompetentlik – izchil ravishda kasbiy o'sishga erishish, malaka darajasini oshirib borish, kasbiy faoliyatda o'z ichki imkoniyatlarini namoyon qilish.

4. Texnologik kompetentlik – kasbiy-pedagogik bilim, ko'nikma va malakalarni boyitadigan ilg'or texnologiyalarni o'zlashtirish, zamonaviy vosita, texnika va texnologiyalardan foydalana olish.

5. Ekstremal kompetentlik – favqulodda vaziyatlar (tabiiy ofatlar, texnologik jarayon ishdan chiqqan)da, pedagogik nizolar yuzaga kelganda oqilona qaror qabul qilish, to'g'ri harakatlanish malakasiga egalik.

Professional ta'lim o'qituvchilarning innovatsion ta'lim muhiti talablari asosida pedagogik kompetentligini takomillashtirish uchun quyidagilarga e'tiborni qaratish maqsadga muvofiq bo'ladi:

1. O'qituvchilarning barcha toifalari kesimida mutaxassislik fanlari bo'yicha malaka talablarini shakllantirishda kompetensiyaviy yondoshuvning mazmun-mohiyatiga e'tibor qaratish;

2. Kompetensiyaviy yondashuv asosida vujudga keltiriladigan innovatsion ta'lim muhiti talablari e'tiborga olingan holda o'qituvchilarining barcha toifalari kesimida mutaxassislik fanlari bo'yicha elektron qo'llanmalar yaratish;

3. O'qituvchilarning malakasini oshirish kurslarini ehtiyojga asoslangan holda tashkil etish, bunda fan o'qituvchisining ehtiyoji nazarda tutilmoqda;

4. Malaka oshirish kurslarida o'qituvchilarning pedagogik tayyorgarligini kasbiy diagnostik tahlil qilishni yo'lga qo'yish, aniqlangan bo'shliqlarni o'qituvchi shaxsiga yo'naltirilgan holda individual korreksion ish olib borish zarur.

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, professional ta'lim o'qituvchisi kasbiy faoliyatining har bir bosqichida, ya'ni barcha pedagogik vazifalarni hal qilish undan

kasbiy kompetentlikni shaxsiy darajasini amalga oshirishni talab qiladi. Pedagog har jabhada o'quvchi qalbiga yo'l topa olishi, uni hayotga qiziqishini kuchaytirishi, vatan oldidagi burchini to'liq his qilishga tayyorlashi kerak. Pedagogik kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish jarayonida kompetensiyaviy yondashuv talablari asosida kurslarning mazmunini yangilash, shu asosda o'qitishni tashkil etish va boshqarish davr talabi sanaladi. Demak, jamiyatdagi barcha yangilanishlarni uyg'unlashtirish uchun shaxsiy yetuklik bilan birga kasbiy kompetentlik ham muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. A.R.Xodjaboyev, I.A.Husanov. Kasbiy ta'lim metodologiyasi. T., «Fan va texnologiya», 2007, 192 bet.
2. Axmedova Mukarram Tursunaliyevna Pedagogik kompetentlik (uslubiy qo'llanma): 5110900 – Pedagogika va psixologiya / -T.: Nizomiy nomidagi TDPU, 2018. - 80 bet.
3. INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIM VA TADQIQOTLAR JURNALI
JOURNAL OF INTEGRATED EDUCATION AND RESEARCH OLIY TA'LIM
O'QITUVCHISINING KASBIY KOMPETENTLIGI: ASOSIY KOMPONENTLARI
Rahmatova Zulxumor Mamitxonovna NOVEMBER 2023/2(11) ISSN: 2181-3558
4. Назирова, Ф. (2023). Kasbiy kompetentlik sifatleri. *Современные тенденции инновационного развития науки и образования в глобальном мире*, 1(3), 363–367.
<https://doi.org/10.47689/STARS.university-pp363-367>

JizPI